

adjective+noun compounds, their structural and semantic peculiarities in English and Armenian. Very often both compounding and derivation simultaneously take part in the formation of adjective+noun compounds in case of which there is no concession of word-formation steps and we deal with derivational compounds. The possessive exocentric compounds of adjective+noun pattern are singled out; these compounds were called “bahuvrihi” in the Sanskrit grammar. The paper also studies the syntactic relation between the components of the compound words, as well as the semantic peculiarities expressed by the adjective+noun compounds in Armenian and English

ԳԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԵՊՀ ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնի ասպիրանտ

ՀՏԴ 81'362

**ԱՆՀՈԳՆԱԿԱՆ և ԱՆԵԶԱԿԱՆ ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆՈՒՄ և ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ. ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. անեզականություն, անհոգնականություն, թիվ, հավաքական, վերացական:

Ключевые слова и выражения: pluralia tantum, singularia tantum, категория числа, единственное и множественное число, квантитативная актуализация.

Key words and phrases: number, collective, quantitative actualization, comparative-contrastive analyses.

Անհոգնականությունը և անեզականությունը թվի քերականական կարգի յուրատեսակ դրսևորումներ են, որ հատուկ են այն զոյականներին, որոնք իրենց մեջ կրում են բառիմաստին անմիջականորեն կապված թվային իմաստ, որը բացառում է հակադիր իմաստի առկայությունը: Այլ կերպ ասած, անհոգնականները և անեզականների չունեն թվային իմաստի հակադիր ձևերից մեկը, կամ եթե այն առկա է, ապա ցույց չի տալիս եզակիի և հոգնակիի իմաստային որոշակիացում¹:

Բազմաթիվ լեզուների հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ թվի քերականական կարգը չի ենթադրում միայն և միայն քանակական իրողությունների արձանագրում, ինչպես օրինակ՝ որևէ առարկայի մեկ կամ մի քանի հատ լինելու հանգամանքը: Գոյականների մի մասի պարագայում կիրառվելիս թվի գաղափարը կարող է արտահայտել տարբեր նրբերանգային իմաստներ, որոնք ուղղակիորեն չեն հանգում քանակի հասկացությանը²:

Անհոգնական (Singularia tantum) կոչվում են այն բառերը, որոնք չունեն եզակիին համապատասխան հոգնակիի ձևեր, կամ եթե ունեն, ապա այդ հոգնակին կազմված է բառիմաստի խզումով: Գոյություն ունեն բուն անհոգնականներ, որոնք թվակարգից դուրս են, նրանցից հոգնակի ձևեր կազմել հնարավոր չէ, և կան բառիմաստային ուրույն հատկություններով խմբավորումներ, որոնք հարաբերականորեն անհոգնական են³:

Այս դեպքում կարող է հարց առաջանալ, որ եթե անհոգնականությունը և անեզականությունը բառիմաստով պայմանավորված երևույթներ են, ի՞նչ նպատակ ունի դրանց դիտարկումը երկու լեզուներում թվի քերականական կարգի սահմաններում՝ զուգադրական-տիպաբանական տեսանկյունից: Դա նախևառաջ պայմանավորված է նրանով, որ անհոգնականները և անեզականները արտահայտում են թվի քերականական իմաստի

¹ Кацнельсон С. Д., *Типология языка и речевое мышление.*, Ленинград, 1972, էջ 28-29.

² Storch A. and Dimmendal G. J., *Number constructions and semantics*, Amsterdam/Philadelphia, 2014, pp. 1-3.

³ Պետրոսյան Ն. Չ. , *Գոյականի թվի կարգը հայերենում*, Երևան, 1972, էջ 44-45:

հիմնական բաղադրիչին՝ քանակի հասկացությանը հարող որոշակի իմաստներ, որոնց անտեսումը թերի է դարձնում թվի քերականական կարգի բնութագիրը:

Հայերենում սովորաբար առանձնացվում են անհոգնականների հետևյալ խմբերը՝ գանգվածա-նյութայնության, վերացական անհոգնական գոյականներ, անհոգնական հավաքականներ, անհոգնական հատուկ անուններ և եզակի՝ բնության մեջ մեկ հատ առարկայի անուններ:

Պարսկերենում, ըստ էության, չկան այնպիսի գոյականներ, որոնցից ձևաբանորեն հնարավոր չլինի կազմել հոգնակի ձևեր: Այլ կերպ ասած, պարսկերենում բուն անհոգնականներ չկան, այլ կան հարաբերական, ենթատեքստային անհոգնականներ:

Ընդհանրապես անհոգնականները չունեն հատուկ կառուցվածքային գիծ: Հ. Պետրոսյանը նշում է. «Անհոգնականությունը պայմանավորող գործոնները աշխարհի տարբեր լեզուներում ունեն իմացական (իմաստային) ընդհանրական հիմունքներ, սակայն կառուցվածքային որոշ գծեր, յուրահատկություններ երբեմն նեղացնում կամ լայնացնում են նրա դրսևորումների շրջանակը»⁴:

Անհոգնականներին բնորոշ ոչ մեծաթիվ քերականական հատկություններից կարելի է նշել, օրինակ, այն, որ դրանք թվական լրացում սովորաբար չեն ընդունում, իսկ նախադասության մեջ որպես ենթակա կիրառվելիս պահանջում են եզակի թվով դրված ստորոգյալ:

Ինչպես նշվեց, անհոգնական են հատուկ անունները, որոնք իրենց ուղիղ իմաստով կիրառության դեպքում բացառում են հոգնակի թիվը: Հ. Պետրոսյանը հատուկ անվան անհոգնական լինելու հանգամանքը մեկնաբանում է հետևյալ կերպ. «Հատուկ անունը, նշանակելով միայն անհատը, բացառելով այդ անհատը ներկայացնող տեսակի մնացած անդամները՝ բացառում է նաև կառուցվածքային այն միջոցները, որոնք մեկից ավելինի ընդգրկումների համար են, այսինքն՝ չեզոք է դառնում հոգնակիակազմության նկատմամբ»⁵:

Այնուամենայնիվ, պայմանավորված ենթատեքստով, հայերենում երբեմն հնարավոր է հատուկ անունների՝ հոգնակի թիվ ընդունելը: Պետք է սակայն նշել, որ այս երևույթը հիմնականում հատուկ է գրական-գեղարվեստական ստեղծագործությունների լեզվին:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Պետրոսյան Հ. Ձ., *Գոյականի թվի կարգը հայերենում*, Երևան, 1972, էջ 51:

Մ. Ասատրյանը թվարկում է հատուկ անունների՝ հոգնակի թվով հազվադեպ կիրառման դեպքում արտահայտած որոշ առանձնահատուկ նշանակություններ⁶.

1. տարբեր անձեր կամ տեղանուններ, որոնք նույն անունն ունեն, օրինակ. «Համալսարանում բազմաթիվ Արմեններ, Արամներ, Ռուզաններ կան»:

2. նույն ընտանիքի կամ գերդաստանի անդամներ, ամուսիններ, օրինակ. «Ալիմյանները վշտի մեջ էին»:

3. տվյալ հատուկ անվանը բնորոշ ընդհանուր տիպական նշանակությամբ օժտված անձինք՝ «*Հայ ժողովուրդը Վարդան Մամիկոնյաններ շատ է ծնել*»:

Պարսկերենում, ի տարբերություն հայերենի, հատուկ անունը կարող է հոգնակի թիվ ստանալ միայն վերը նշված իմաստներից երրորդով կիրառվելիս⁷: Օրինակ՝

ایران فردوسی ها ها
Iran dar dāman e khod ferdowsihā va hāfezhā parvarde ast.

Իրանը իր գրկում Ֆիրդուսիներ և Հաֆեզներ է մեծացրել:

Ինչ վերաբերում է հայերենում հատուկ անվան հոգնակի թիվ ընդունելու նշված դեպքերից առաջին և երկրորդ տարբերակներին, ապա պարսկերենում դրանք չեն կիրառվում:

Անհոգնականների թվային առկայացման տարածված միջոցներից մեկը թվականի հետ որևէ պայմանական միավորի կիրառությունն է, որ հատուկ է մասնավորապես նյութա-զանգվածայնության գոյականներին: Օրինակ՝ *մի շիշ ջուր, երկու պարկ ալյուր, հինգ կապ ցախ*, և այլն⁸:

Եվ՝ հայերենում, և՛ պարսկերենում բառի մեջ իմաստային երանգավորումների և լրացուցիչ իմաստավորումների հետևանքով կարող է փոխվել անհոգնականի քերականական վարքագիծը, երբ անհոգնականը ձեռք է բերում հոգնակիի քերականական ձև: Իմաստաբանական տեսանկյունից այդ հոգնակի ձևերը երկու լեզուներում որոշ դեպքերում կարող են ունենալ նման իմաստներ, իսկ որոշ այլ դեպքերում՝ տարբեր:

⁶ Ասատրյան Մ., *Ճամանակակից հայոց լեզու. ձևաբանություն*, Երևան, 2004, էջ 56-57:

⁷ 1364, «دستور زبان فارسی»، (ویرایش 3). تهران: اساطیر, «Dastur-e šariat, M. J., / شریعت, محمد جواد, "دستور زبان فارسی", (ویرایش 3). Tehran, Asātir, 1364, p. 178.

⁸ Кацнельсон С. Д., *նշվ. աշխ.*, էջ 30

Երկու լեզուներում էլ կան մի շարք նյութ ցույց տվող գոյականներ, որոնց հոգնակի ձևը արտահայտում է տվյալ նյութի տեսակների գաղափարը, օրինակ

- روغنها

յուղ-յուղեր/roughan-roughanhā

این کارخانه روغانهای ماشین تولید می کند.

In kārkhāne roughanhaye mashin toulid mi konad.

Այս գործարանը սպտում էրենայի յուղեր է արտադրում:

- شرابها

գինի-գինիներ/sharāb-sharābhā

شرابهای فرانسوی خیلی مشهور هستند.

Sharābhāye farānsavi kheili mashhur hastand.

Ֆրանսիական գինիները շատ հայտնի են:

- فلزها

մետաղ-մետաղներ/felez-felezhā

شبهاتهای زیادی بین فلزها ... تفاوتهایی نیز دارند ... مشخص ... فلز ... کاربرد ... مناسب ...

Agarche shabāthāye ziādi beyn e felezhā vojud dārad, tafāvotha niz darand ke moshakhas mi konad yek felez tā che had baroye yek kārbord e khasi monāseb ast.

Չնայած մետաղների մեջ նմանություններ կան, բայց տարբերություններ նույնպես կան, որոնք ցույց են տալիս թե տվյալ մետաղը այս կամ այն կիրառության համար որքան է պիտանի:

- گندمها

հացահատիկ-հացահատիկներ/gandom-gandomhā

کل افت به 3 درصد نیز نمی رسد که نشان دهندهی کیفیت بالای گندم ...

Kol e oft 3 darsad niz nemi resad ke neshān dahandeye keyfiyat bālāye gandomhā ast.

Ամբողջ կորուստը չի հասնում նույնիսկ 3 տոկոսի, որ հացահատիկների բարձր որակի ապացույցն է:

Պարսկերենում որոշ անհոգնականների հոգնակի ձևը ցույց է տալիս տվյալ առարկայի մեծ ծավալ, օրինակ

- پشمها

pashm-pashmhā/ բուրդ- 0

یکی از رسوم دامداران این است که در تابستان هر سال، پشمهای بدن گوسفندانشان را کوتاه ...

Yeki az rosum e dāmdārān in ast ke bar tābestān har sāl pashmhāye badan e gusfandāheshan rā qutāh mi konand.

Անասնապահների պարտականություններից մեկն այն է, որ ամեն ամառ խուզում են իրենց ոչխարների բուրդը:

چربی- چربیها

Ճարպ-ճարպեր/charbi-charbihā

روش سوزاندن چربی های شکم و کنار پهلو پیدا شده است.

Ravesh e suzāndan e charbihaye shekam va kenār e pahlū peydā shode ast.

Որովայնի և կողերի ճարպերից ազատվելու միջոցը գտնվել է:

Անհոգականների մեկ այլ խումբ են կազմում վերացական գոյականները: Դրանք արտահայտում են միասեռ հասկանիչի ընդհանրությունը, իրենց ուղղակի իմաստներով չեզոք են թվի կարգի նկատմամբ, ուստի համարվում են անհոգնական: Դրանք ցույց են տալիս ոչ նյութական հասկացություններ՝ հատկություն, գործողություն, դրություն, մարդու հոգեկան կամ մտավոր գործունեություն:

Հայերենում հոգնակիի ձև կարող են ստանալ գործողություն և հատկություն ցույց տվող մի շարք վերացական բառեր, որոնք լեզվագործածության ընթացքում ձեռք են բերել որոշակի թանձրացական իմաստային երանգավորում, օրինակ՝ *հիշողություն-հիշողություններ, ցանկություն-ցանկություններ:*

Անհոգնական են նաև մի շարք վերացական գոյականներ, որոնք արտահայտում են հոգեկան կամ ֆիզիոլոգիական երևույթներ՝ *սեր, կամք, վարք, համակրանք*, և այլն: Այս խմբի բառերն իրենց բուն նշանակությամբ անհոգնական են, սակայն որոշ գեղարվեստական կիրառությունների դեպքում հնարավոր է դրանց հոգնակի թվով գործածումը, օրինակ՝ «Արցունքով լվացված սերեր» (Հ. Մսիյան):

Բնության որոշ երևույթներ, պայմանավորված իրենց իմաստային առանձնահատկություններով, անհոգնական են, սակայն երբ արտահայտում են տվյալ երևույթի առանձին պահերի շարք, բազմադեպություն, կարող են հոգնակի կազմել՝ *շոգ-շոգեր, ցուրտ-ցուրտեր, սառնամանիք-սառնամանիքներ:*

Պարսկերենի վերացական գոյականները՝ հոգնակի կազմելու տեսանկյունից կարող ենք պայմանականորեն բաժանել մի քանի խմբերի.

1. վերացական գոյականներ, որոնք չեն կարող ունենալ հոգնակի ձև- / **esārat**- գերություն, /**ghorur**- հպարտություն, /**foqr**- աղքատություն, **پیری**/ **piri**- ծերություն:
2. վերացական բառեր, որոնք լեզվագործածության ընթացքում ձեռք են բերել որոշակի առարկայական իմաստ- **مهربانی** / **mehrabani**- **mehrabaniha**-բարություն-բարություններ, **شایستگی/شایستگیها**/ **shāyastegi/shayastegiha**- կարողություն/կարողություններ:
3. վերացական բառեր, որոնց եզակի ձևը նշանակում է մի բան, հոգնակին՝ այլ բան- **تشکیل-تشکيلات**/ **tashkil-tashkilat**

կառուցվածք, բաղադրություն /կազմակերպություն,
 تشریف-تشریفات/tashrif-tashrifat- պատիվ-արարողակարգ

Գոյականների մեկ այլ խումբ՝ հավաքականները, մի կողմից հարում են անեզականներին, մյուս կողմից՝ անհոգնականներին. արտահայտման տեսանկյունից դրանք կարող են լինել եզակիաձև և հոգնակիաձև:

Եզակիաձև հավաքականը անհոգնական գոյական է, որն ունի հավաքական ամբողջության բառային իմաստ: Օրինակ՝ հայերենում սովորաբար անհոգնական են գոյական հիմքերից **-եղեն** ածանցով կազմված հավաքականները: Անհոգնական են նաև *ուշություն* ածանցով կազմված հավաքական գոյականները՝ *աշակերտություն, ուսանողություն, երիտասարդություն, գյուղացիություն* :

Պարսկերենում թեև չկա առանձին հավաքականակերտ ածանց, սակայն դիտարկումը թույլ է տալիս նշել, որ գոյականներին հավաքականության ընդգծված իմաստավորում հաղորդելու հատկություն ունի **-jāt/** վերջածանցը⁹:

میوه-میوهجات
mive- mivejāt – միրգ/ մրգեղեն
 سیزی-سیزیجات
sabzi-sabzijāt- կանաչի/ կանաչեղեն

-jāt/ վերջածանցը իր հերթին հանդիսանում է արաբական ծագման **-āt/** հոգնակիակերտ վերջածանցի այլաձևությունը¹⁰:

Անհաշվելի գոյականների մյուս խումբը անեզականներն են (Pluaralia tantum) և դրանք ունեն միայն հոգնակի ձև, իսկ եզակի բառաձևը իսպառ կամ գրեթե իսպառ բացակայում է: Անեզականները նույնպես կարելի է պայմանականորեն բաժանել երկու խմբի. բուն անեզականներ, որոնք ընդհանրապես չունեն եզակի ձևեր, և եզակի-հոգնակի անհամարժեքությամբ պայմանավորված անեզականներ:

Անեզականների կիրառությունը և՛ հայերենում, և՛ պարսկերենում խիստ սահմանափակ է: Հայերենի պարագայում անեզականությունը մեծ տարածում է ունեցել գրաբարում, սակայն ժամանակակից հայերենում

⁹ Anvari /حسن انوری، حسن احمدی گوی، "دستور زبان فارسی"، ویرایش چهارم، انتشارات فاطمی، تهران، 1391، H., Givi. H. A., "Dastur-e zabān-e fārsi: virāyeš-e čāhārom", Entesārāt-e Fātemi, Tehrān, 1391. p. 95.

¹⁰ Այս դեպքում **j** բաղաձայնն ավելացել է **-āt/** վերջավորությանը բարեհնչության նկատառումներով, քանի որ ինչպես կարող ենք նկատել բերված օրինակներից, դրանք ավարտվում են ձայնավորով, և **j** -հավելումը դիտարկվում է բառի արտասանությունը:

անեզականների քանակը փոքր է: Անեզական են մասնավորապես հոգնակիի ձևով կիրառվող մի շարք հատուկ անուններ: Սակայն այդ հատուկ անունները, որոնք ոչ միայն հայերենում, այլև ուրիշ լեզուներում հանդես են գալիս որպես ձևով անեզականներ, պարսկերենում չունեն հոգնակիի քերականական ցուցիչ: Օրինակ՝

/ ālp – Ալպեր

كوه های کربات / kuhhāye kārpat- Կարպատներ

مالديو / māldiv- Մալդիվներ

فيلپين / filipin- Ֆիլիպիններ

Այս երևույթը պարսկերենին վերաբերող լեզվաբանական գրականության մեջ մինչ այժմ որևէ կերպ մեկնաբանված չէ: Մենք կարող ենք եզրակացնել, որ այս դեպքում հատուկ անունների անհոգնական լինելու կանոնը պարսկերենում չափազանց խիստ և հստակ է գործում, որ անհնար է դարձնում որևէ հատուկ անվան հոգնակիի քերականական ցուցիչի հավելումը:

Պարսկերենի անեզականների թվին կարելի է դասել նաև արաբերենից փոխառյալ թեքական հոգնակիի մի շարք բառաձևերը, որոնց եզակին պարսկերենում ընդհանրապես կամ գրեթե չի կիրառվում¹¹: Օրինակ՝

/ māl- հույսեր, ակնկալիքներ (արաբ. եզ. مال / amal)

/ ma ser- քաջագործություններ (արաբ. եզ. ماسره / masere)

/ abr r- սրբեր (արաբ. եզ. بر / barr)

Պարսկերենում նշված բառերի եզակին նշելու համար օգտագործվում են այլ հոմանիշներ:

Գ. Գրիգորյան

Անհոգնական և անեզական գոյականները ժամանակակից պարսկերենում և հայերենում. գուգադրական քննություն Ամփոփում

Հայերենում և պարսկերենում անեզականությունը և անհոգնականությունը ունեն արտահայտման զգալի նմանություններ: Մասնավորապես, ժամանակակից հայերենը և պարսկերենը նյութազանգվածային գոյականների թվային առկայացման համար օգտագործում են հիմնականում նույնական կաղապարներ: Երկու լեզուներն էլ ունեն հավաքականության իմաստ արտահայտող քերականական ձևույթ, որն արտահայտում է նաև նյութի, տեսակի գաղափար: Անեզականների

¹¹ Рубинчик Ю. А., «Грамматика персидского языка, Москва, 2001, стр. 112.

գուգադրական դիտարկումը ցույց տվեց, որ երկու լեզուներում էլ դրանք ունեն չափազանց սահմանափակ կիրառություն:

Г. Григорян

***Singularia tantum* и *Pluralia tantum* в современном персидском и армянском:
сопоставительный анализ**

Резюме

Singularia tantum и *Pluralia tantum* являются своеобразными выражениями грамматической категории числа. Они свойственны тем существительным, у которых численное значение непосредственно привязано к лексическому значению. Иными словами, у *Singularia tantum* и *Pluralia tantum* отсутствует одна из противоположностей категории числа (единственное или множественное), а если формально присутствует, не выражает значения квантитативной актуализации. Исследования на примере многих языков показывают, что грамматическая категория числа не подразумевает исключительно констатацию квантитативных реалий: у некоторых существительных она может выражать разные нюансы, которые не сводятся напрямую к значению количества.

G. Grigoryan

***Singularia tantum* and *pluralia tantum* modern Persian and Armenian:
comparative-contrastive analyses**

Summary

Pluralia tantum and *Singularia tantum* are unique expressions of the grammatical category of noun number . They contain quantitative meaning which is directly derived from the lexical meaning of the noun. In other words, *Pluralia tantum* and *Singularia tantum* lack one of the opposing grammatical meanings (singular or plural) of number category. Even if it formally exists, it doesn't express the meaning of quantitative actualization. Researches on many languages show that along with expressing quantitative meanings, number can also indicate other semantic implications.